

Bokanmeldelse

Daniel Lindmark og Olle Sundström (red.):

De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi

Skellefteå: Artos og Norma 2017

Hanne Beate Stenvaag og Ketil Zachariassen

I 2017 har spørsmål om samisk historie, fornorskning og forsoningsprosesser blitt løftet opp på en nasjonal arena gjennom Stortingets vedtak om en sannhets- og forsoningskommisjon for fornorskningpolitikk og urett begått mot det samiske og kvenske folk i Norge. I hvert fall i nord har dette ført til stor debatt, om behovet for en slik forsoningskommisjon, om man skal se framover eller bakover, om sammenhengen mellom fortid og framtid, om hvem som eier historien, og om historiebruk. Noen mener at en sannhetskommisjon er et forsøk på en ensretting av historien, andre mener det er mulig å ivareta behovet for en helhetlig historieframstilling samtidig som det gis rom for nyanser og motstridende tendenser.

Striden om sannhets- og forsoningskommisjonen inngår i den større samedebatten. På et overordna plan handler den om samene sin rett til å sikre og utvikle sitt språk, kultur og samfunnsnivå og om samene som urfolk har krav på særskilte retter. Miksturen historie, politikk og særskilte urfolksrettigheter har gjort samisk historie omstridd, flere har sågar hevdet at dette er den mest omstridde delen av norsk historie i dag. I Nord-Norge har ulike sider ved samisk historie vært debattert så godt som daglig på lokale og regionale medieplattformer de seneste tiåra. I kommentarfeltene og i sosiale medier blir debatten holdt varm, ofte prega av personlige utfall, motivspekulasjon, alternative fakta, konspirasjonsteorier og ikke sjelden også samehets. Samtidig er det påfallende at debatten fram til nå har fått liten oppmerksomhet i det nasjonale ordskiftet.

Mange av problemstillingene fra den norske debatten om en sannhets- og forsoningskommisjon tas opp og drøftes i bokverket *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*: Kan vi nærme oss historien med moralske perspektiver? Hvordan kan vi bedømme historien ut fra dagens normer? Har kirka i dag ansvar for det som ble ment og gjort for flere hundreår siden?

De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna er en del av hvitbokprosjektet om Svenska kyrkan og samene. Tobindsverket består av fem hoveddeler: «Perspektiv på forsoning», «Misjon og skole», «Kirka og samiske kulturelle uttrykk», «Samene og kirka som myndighet», «Kirka og samer utenfor Svenske kyrkan». I tillegg har redaktørene Daniel Lindmark og Olle Sundström skrevet et innlednings- og avslutningskapittel. Til sammen utgjør dette 35 fagartikler fordelt på 1135 sider. Tobindsverket er tilgjengelig på Svenska kyrkans nettsider, og kan lastes ned gratis. Noe av materialet er også oppsummert i en lettlest språkføring på de samme nettsidene. Alle kapitler i tobindsverket har sammendrag på sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Man har i hvitbokprosjektet på en god måte anstrengt seg for å både ivareta et høyt faglig nivå og tilgjengelighet for allmennheten. Verket favner et langt historisk spenn, med hovedfokus fra 1600-tallet fram til midten av 1900-tallet. De aller fleste artiklene er nyskrevet til dette bokprosjektet, man har samlet sentrale aktører i et kunnskapsfelt som har vært fragmentert, og gir på denne måten en unik oversikt over hvilken kunnskap som finnes om Svenska kyrkan og samene. I tillegg til den vitenskapelige antologien består hvitbokprosjektet av to andre bøker: *Samerna och Svenska kyrkan. Underlag för kyrkligt försoningsarbete*,¹ som sammenfatter og tilgjengliggjør antologien, i tillegg til artikler som kan være utgangspunkt for en bredere diskusjon om forsoning og veien videre. Bok nummer to handler om nomadeskolen, et segregert skolesystem som fungerte fra 1910 til 1950 hvor man lagde egne skoler for reindriftssamer ut fra den såkalte «lapp-ska-vara-lapp»-politikken, som var preget av samtidas raseteorier. Her hadde kirka en sterk utformerrolle. Boka inneholder minneberetninger fra samenes skoletid, og har den sterke tittelen «När jag var åtta år lämnade jag mitt hem, och har ännu inte kommit tillbaka».²

Selv om det har vært noen viktige forskjeller mellom norsk og svensk minoritetspolitikk, først og fremst ved at reindriftssamene i Norge aldri ble utsatt for segregasjonspolitik slik reindriftssamene i Sverige ble, så har mange av artiklene stor overføringsverdi også til norsk side av grensa. Hvitbokprosjektet har bakgrunn i forsoningsarbeidet som har pågått innenfor rammen av Svenska kyrkan siden begynnelsen av 1990-tallet. Historien om hvordan samiske spørsmål er blitt satt på den kirkelige agendaen de siste årtiene, har mange likhetstrekk på norsk og svensk side. I Norge har kirkemøtevedtaket fra 1997, hvor Den norske kirke erkjente sin delaktighet i fornorskningspolitik og urett overfor samene, vært et viktig punkt på vei mot en forsoningsprosess. Allerede da ble det etterspurt økt kunnskap om fortidas urett, som et grunnlag for en forsoningsprosess. På svensk side ligger man nå et godt steg foran på kunnskapsfeltet. Kanskje kan det ha sammenheng med at man på svensk side har et nærmere forhold mellom kirke og academia? Svenska kyrkan har blant annet en egen forskningsenhet, som har vært delaktig i hvitbokprosjektet, og antologien er gitt ut i deres bokserie *Forskning för kyrkan*.

Samiske grenser følger ikke nasjonalstatenes grenser, og store deler av bokverket er relevant og har overføringsverdi i norsk-samisk sammenheng. Bokverket tydeliggjør også

1. Daniel Lindmark og Olle Sundström red., *Samerna och Svenska kyrkan: Underlag för kyrkligt försoningsarbete*. (Möklinta: Gidlunds förlag, 2017).
2. Kaisa Huuva og Ellacarin Blind, «När jag var åtta år lämnade jag mitt hem, och har ännu inte kommit tillbaka»: *Minnesbilder från samernas skoltid* (Stockholm: Verbum, 2016).

behovet for et tilsvarende arbeid på norsk side av Sápmi. Noe av tematikken vil nødvendigvis være den samme, men det er også felt som er spesifikt norske. For eksempel vil det gjelde spørsmål knyttet til den statspietistiske misjonen ledet av Thomas von Westen på 1700-tallet, den norske kirkes rolle i norsk nasjonsbygging, Finnefondet, i utforminga og gjennomføringa av fornorskningspolitikken, i motstand mot fornorskningspolitikken, i overvåknings- og sikkerhetspolitikken, i den samepolitiske mobiliseringa, i skolestyrer, i utbygginga av skoleinternater og kulturelle grensefestninger, i den læstadianske bevegelse og i norsk samemisjon.

Gjennom å samle den oppdaterte kunnskapen som finnes på feltet, skjer det noe mer enn at artiklene bare står ved siden av hverandre – selv om de godt kan leses enkeltvis. Noe av det bildet som trer tydeligst fram, er kirkas sentrale rolle i å demonisere, angripe og ødelegge samiske kulturuttrykk, særlig knyttet til samisk religion. Gjennom å blant annet ta utgangspunkt i tromma (Christofferson), noaidien (Mebius), gudeforestillinger (Bäckman), de hellige stedene (Westman Kuhmunen), joiken (Stoor) og samisk navnetradisjon (Frändén og Marainen) får vi presentert ulike kilder og historier som på hver sin måte viser hvordan et religionsskifte ble påtvunget samene, og som peker på konsekvenser av et påtvunget religionsskifte. For teologer vil særlig Olle Sundströms artikkel være av interesse og til ettertanke. Sundström er religionsviter og medredaktør av bokverket. Artikkelen er en historisk oversikt over svensk-kirkelige forståelser av samisk religion. Sundström stiller spørsmål om hvordan representanter for kirka har forstått samisk religion, og ikke minst om de har sett på forholdet mellom kristendom og samisk religion som uforenlig med hverandre, eller har tolket forholdet i kategorier med større vekt på sammenheng. Han tar utgangspunkt i tekster av enkeltrepresentanter for kirka som har skrevet om samisk religion, men evner på en god måte å sette dem inn i samtidas videre religionsteologiske tankestrømninger. Den første perioden Sundström tar for seg, fra midten av 1600-tallet inn i første halvdel av 1700-tallet, er preget av forståelsen av samisk religion som «hedenskap», dyrking av andre guder (jf. dekalogens første bud) og diabolisering, en forståelse av at djevelen sto bak. Denne forståelsen lå også til grunn for at man kunne straffes av domstolen for avgudsdyrkelse, noe som i minst ett tilfelle førte til dødsstraff, da samene Lars Nilsson i 1693 ble henrettet og brent på bålet for trolldom og avgudsdyrkelse. Innenfor denne forståelsesrammen var samisk religion helt uforenlig med kristendom. Fra midten av 1700-tallet, og påvirket av opplysningstidens tanker om naturlig teologi, representerer presten Pehr Högstöm en noe endret forståelse. Hos han er overtro et uttrykk for manglende kunnskap, mer enn for djeveldyrkelse. Han kan se sider ved samisk religion som en form for naturlig teologi, den representerte en form for kunnskap om Gud, om enn omtrentlig og delvis feilaktig. På midten av 1800-tallet skriver Læstadius om samisk religion, som han ser på som noe fortidig, samtidig som han argumenterer for at samenes overtro ikke er noe verre en svenskenes overtro. På 1900-tallet forstås samisk religion inn i et evolusjonært paradigme, som primitiv sett i forhold til kristendommen. Sundström trekker til sist fram noen sider ved dagens situasjon: et ønske om å arbeide med samisk kontekstuell teologi, og med en «indre» religionsdialog hvor samiske åndelige tradisjoner kan inngå, og man kan reflektere over historien om et påtvunget religionsskifte. Sundströms artikkel er et godt eksempel på hvordan et religionsvitenskapelig blikk og kritisk refleksjon over begrepsbruk knyttet til religion kan gi interessante perspektiver. Artikkelen hans gir et godt grunnlag for å gå

videre i refleksjon rundt religionsteologiske spørsmål, både i fortid og samtid, som har sammenheng med forståelse av misjon, og vår egen nordiske koloniale historie. Hvordan tenker vi teologisk i dag om sammenheng og uforenlighet mellom ulike religiøse tradisjoner? Hva ligger implisitt i vårt språk om misjon og religionsskifte? Hvilken betydning kan økt refleksjon og debatt rundt disse temaene ha både for minoritet og majoritet?

Vi vil avslutningsvis gripe tilbake til spørsmålene som ble reist i innledningen, og som i stor grad handler om normativitet. Her har bokverket et interessant utgangspunkt: en historiker og en religionsviter tar på seg et «oppdragsforskningsprosjekt» for Svenska kyrkan. I forholdet mellom teologi og religionsvitenskap er ofte spørsmål knyttet til normativitet et smertepunkt. Begrepet «samstidsprovinsialisme», som har blitt drøftet innfor historiefaget, sier noe om utfordringene knyttet til historie og normativitet. I prosjektet har spørsmålene om normativitet blitt håndtert på ulike måter. Man er klare på at forsoningsprosessen er den tydelige og overordnede rammen for prosjektet. Innenfor denne rammen har man hatt en styringsgruppe dominert av personer med samisk identitet, som har hatt et fritt formulert mandat, og frie rammer til hver enkelt artikkelforfatter. Man har avstått fra å gi anbefalinger for en eventuell videre forsoningsprosess videre, og er opptatt av at prosjektet er en del av en begynnelse av en forsoningsprosess. Boka innledes med klar og tydelig tale av erkebiskop Antje Jackelén om behovet for å ta opp fortidas urett. I oppsummeringen av verket er redaktørene opptatt av å skille mellom det som holder seg innfor de historiske vitenskapenes grensemerker, og mer normative eller konstruktive utgangspunkt, som er tatt hånd om av teologene Tore Johnsen og Carl Reinhold Bråkenhielm, og som ikke inngår i den vitenskapelige antologien, men i boka *Samerna och svenska kyrkan. Underlag för kyrkligt försoningsarbete*. På den ene siden framstår dette som ryddige forutsetninger. På den andre siden kan man spørre seg om det «rydder for mye» i et landskap med mange interessante og utfordrende problemstillinger knyttet til normativitet, hvor grensedragningene verken er enkle eller entydige. Teologen Tore Johnsen får med sine forsoningsteologiske refleksjoner på den ene siden være bidragsyter til styringsgruppens forståelse av oppdraget (Lindmark og Sundström *Samerna och Svenska kyrkan*, s. 27), men blir samtidig plassert utenfor den vitenskapelige rammen av tobindsverket, som normativ og konstruktiv (ibid., 1122). Kanskje kunne det vært interessant å i enda større grad tydeliggjøre at det i prosjektet er (minst) to ulike normativitetsdiskurser i spill, én knyttet til religion og én knyttet til urfolk, og samtidig drøftet hvordan normativitet både kan være eksplisitt og implisitt. Normativitetsspørsmål knyttet til religion framstår ofte i betydelig grad som eksplisitte. Spørsmål knyttet til vitenskap og normativitet reist fra urfolksperspektiver tematiserer i stor grad implisitt normativitet. Linda Tuhiwai Smith skriver i sin bok *Decolonizing methodologies*³ at det fra urfolksperspektiv er veldig tydelig at forskning alltid står i sosiale og politiske kontekster. Dette er godt og utfordrende tematisert i Anna-Lill Drugges artikkel om forskningsetikk og urfolkforskning, men kunne i enda større grad ført til drøfting av vitenskapelighet og normativitet. Hvordan skal man skrive historie om undertrykkelse og urett? Hvordan kan academia forholde seg til sin egen koloniale historie?

3. Linda Tuhiwai Smith, *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples* (London & New York: Zed Books Ltd, 1999).

De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna sammenstiller eksisterende og ny kunnskap på et felt som til nå har vært fragmentert og lite oversiktlig. Verket, med sine mange bidrag, gir leseren ny innsikt i de historiske relasjonene mellom Svenska kyrkan og samene. Dette er kunnskap som også er relevant for norske lesere, og med Stortingets vedtak om en sannhets- og forsoningskommisjon for fornorskningspolitikk og urett begått mot det samiske og kvenske folk i Norge er den i høyeste grad aktuell.